

УДК: 338.124.4(100):
338.2(497.11)
Примљено: 03.11.2009.
Прихваћено:
25.02.2010.
Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST
Година V, vol. 7
Број 1/2010.
стр. 55-80

*Јован Б. Душанић**

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА КАО ИЗГОВОР ЗА ПОГРЕШНУ ДОМАЋУ ЕКОНОМСКУ ПОЛИТИКУ

Резиме

Данас када се српска привреда налази у колапсу наша политичка и економска управљачка елита све економске проблеме третирају као последицу светске кризе, а озбиљнија анализа наше економске збиље показује да је катастрофално стање у српској привреди последица, пре свега, погрешне економске политике, а светска економска криза само је убрзала и заоштрила неизбежно суочавање са суровом истином да рачуни за неодговоран рад, пре или касније, обавезно стижу на наплату.

Кључне речи: криза, долар, деривати, спекулације

Већина аутора како у Србији тако и у свету актуелну глобалну економску кризу третирају као последицу законитих колебања привредних циклуса који су својствени капитализму „као што су земљотреси својствени геологији Земље“ односно „као прехлада или грип у организму“, те да се основни узроци мењају од једне до друге кризе. Тако се и актуелна светска криза третира као последица слома тржишта стамбених кредита у САД који је изазван дерегулацијом финансијских тржишта и банкарског система. Са појавом првих

* Редовни професор, Београдска пословна школа

назнака светске економске кризе потпредседници економског дела српске владе износили су оптимистичке процене од тога да ће нас светска криза заобићи до тога да она представља нашу развојну шансу. Данас када је српска привреда у колапсу владини економски „експерти“ све економске проблеме третирају као последицу светске економске кризе, а за катастрофално стање српске привреде не само да се не осећају кривим, него са поносом истичу како су адекватним мерама успешно одговорили на кризу и битно умањили њене негативне последице, тако да је пад бруто домаћег производа (БДП-а) у Србији знатно мањи чак и од многих земаља које су развијеније од нас.

У првом делу овог рада указаћу на основни узрочник светске економске кризе,¹ а у другом делу текста ћу покушати да покажем како су неутемељене и далеке од истине обе горе наведене тврдње: да је катастрофално економско стање српске привреде последица светске кризе, те да је влада својим мерама успешно реаговала на кризу.

Светска економска криза – Made in USA

Сматрам да актуелна светска економска криза није конјунктурна, односно да не присуствујемо само једном у низу законитих привредних циклуса који ће проћи без неких већих последица „као прехлада или грип у организму“ него да се овде ради о много озбиљнијој системској кризи, која означава завршетак једног историјски значајног хегемонистичког циклуса САД који је свој успон започео у другој половини XIX века, а врхунац достигао са завршетком два светска рата у XX столећу (који нису вођени на територији САД и у којима су њени конкуренти доживели огромна ратна разарања).

Из Другог светског рата САД су изашле као хегемонистичка сила на војном, политичком и економском пољу и биле у стању да одлучујуће утичу на креирање светског устројства према сопственим интересима. Такву хегемонистичку позицију САД су одмах употребиле за изградњу послератне архитектуре новог економског поретка (који ће одговара-

1 У овом тексту разматрамо економске аспекте глобалне кризе, а о томе да ли је она превасходно економска детаљније у књизи: Јован Б. Душанић, *Доларска алхемија и казино економија*, БПШ, Београд, 2009.

ти њеним хегемонистичким интересима), а у чије темеље је уграђена „конструкциона“ грешка чије последице су данас очигледне. Други светски рат је још трајао, а под доминантним утицајем САД створени су темељи послератног уређења међународних економских односа. На конференцији у америчком месту Бретон Вудсу (*Bretton Woods*) 1944. године, донета је одлука о оснивању Међународног монетарног фонда (ММФ) и Међународне банке за обнову и развој (садашње Светске банке). Америчка национална новчана јединица – долар постао је светски новац, а Америчка централна банка (*Federal Reserve System*), гарантовала је конвертибилност долара у злато.²

Проблем се не би појавио да су САД емитовале долар у обиму за које су имали покриће у злату. Али они нису могли да одоле искушењу да (зло)употребе могућност која им се пружила, те да увоз реалних ресурса (материјалних добара) из других земаља покривају доларима емитованим без адекватног покрића. Када француски председник Де Гол, крајем 60-их година прошлог века, покушава да француске државне резерве из долара конвертује у злато, испоставља се да је само око 5% емитованих долара покривено златним резервама. Убрзо после тога САД (1971. године) једнострано укидају конвертибилност долара за злато. Папир је заменио злато, односно долар одштампан на папиру (без реалног покрића) и даље је опстао као светски новац, јер су то САД, због своје економске, политичке и војне моћи, могле да наметну осталима.

Тако смо дошли у ситуацију у којој се чинило да су САД напоскон успели да пронађу чаробну формулу за вишевековне безуспешне покушаје алхемичара да створе богатство „ни из чега“. Американци су сада могли једноставним „штампањем“ долара да долазе до огромних реалних материјалних добара из целог света. Непосредно после Другог светског рата САД су ову могућност користиле у мањој ме-

2 „Наметнут је долар а са њим и хегемонија САД. Амерички руководиоци могли су да чине шта су хтели, јер су то други плаћали. Када ситуација постане тешка, они једноставно унилатерално промене правила игре. Ово стање одлично илуструје славна изјава Џона Конелија, америчког министра финансија – Долар је наша монета а ваш проблем“. (*Le Monde diplomatique*, 37/08)

ри, али како „апетит долази током јела“ нису могли одолети искушењу да остварују огромни профити „ни из чега“. Да би повећавани апетити могли бити задовољени САД су (користећи своју политичку, војну и економску силу) предузимале активне мере како би шириле зону коришћења америчког долара, било (1) преко нових територије или (2) преко нових инструмената пословања на финансијском тржишту. Такво ширење јесте и један од главних разлога процеса који називамо глобализацијом.

Кроз процес глобализације долази до уништавања националних економских структура (национални произвођачи са свим њиховим специфичностима се или уништавају или купују, а затим унифицирају подвођењем под „међународне стандарде“) и потчињавању светске привреде интересима светске олигархије³ и крупног транснационалног капитала (по сфери деловања, а по пореклу у основи америчког).

На економском плану широм света се проповеда и на силу натура доктрина неолибералног тржишног фундаментализма, која се базира на спорној претпоставци да слободно тржиште, као саморегулирајући систем, снагом своје „невидљиве руке“ ефикасно расподељује ресурсе и осигурава народима света стабилност, мир и благостање. Другим речима, ова доктрина се сводила на глорификацију тржишта и елиминисање националне државе и њеног надзора над економијом. Када се (крајем 80-их и почетак 90-их година прошлог века) урушио и блок социјалистичких земаља, долар се проширио и на ове територије, те након тога нових територија за даље ширење скоро да више и не постоји, а како је укупна

3 Када говоримо о светској олигархији ми под тим појмом, једноставно речено, подразумевамо веома сложену и разнородну свеукупност крупних транснационалних (и њима потчињених) корпорација и банака, научних, консултантских и правних институција које их опслужују, међународних финансијских организација које раде у њиховом интересу, те разних формалних и неформалних организација које утичу на формирање јавног мњења. Без обзира на сву њену аморфност светска олигархија у пракси делује веома координирано због једноставне чињенице да је повезује исти економски интерес – слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање својим интересима привреда што већег броја земаља у циљу стварања максималног профита. Због тога би било погрешно објашњавати деловање светске олигархије разним теоријама завере или активностима неких сатанских сила него објективним економским интересом крупног капитала.

количина материјалних актива ограничена, наступа период интензивног стварања нових актива са којима се тргује на финансијским тржиштима.

Обим финансијских актива у односу на материјалне активе стално расте и достиже забрињавајуће размере. У последњој четврти прошлог столећа појављују се нове финансијске активе – такозвани финансијски деривати или изведене хартије од вредности (као што су фјучерси, опције), чија се вредност изводи (деривира) не само из вредности материјалних (на пример, сировина – нафта, метали, житарице и слично) него и финансијских актива. Ако финансијске активе на тржишту капитала (акције, обвезнице) и имају неку везу са реалним капиталом, активе са тржишта финансијских деривата представљају чисту виртуалну надградњу над реалном базом.

За традиционалне хартије од вредности (акције, обвезнице) често се каже да представљају папирни или фиктивни капиталом, а финансијски деривати фиктивни капитал другог степена⁴ који са своје стране озбиљно деформише формирање цена материјалних ресурса. То одлично илуструје огромно колебање цена на тржишту сировина. Њихове цене не одређује понуда и тражња на промптном тржишту сировина, него цене на тржишту деривата где се тргује количинама које неколико пута премашују укупну количину тих ресурса у целом свету. Стално се повећава тражња за ресурсима који физички и не постоје у том обиму, а нити за њима у тим количинама постоје потребе у материјалној сфери. Све више се губи веза између реалних материјалних актива и виртуелних финансијских тржишта која спекулантима доносе огромне профите. Финансијски деривати су постали идеалан инструмент утицаја на кретање тржишних цена којима се повећавала профитабилност спекулативних операција на финансијском тржишту. Спекуланти свој растући капитал поново улажу на финансијска тржишта (где је профитабилност знатно већа него у реалном сектору) и тако се ствара ма-

4 На финансијском тржишту последњих година долази до веома софистицираних финансијских иновација и на тржишту се појављује велика количина не само двостепених (деривати) него и тростепених (деривати деривата), четворостепених и више степених финансијских актива.

са финансијских актива, која је по вредности неколико пута већа од вредности реалног сектора економије. Та разлика се стално повећавала и надувала „балон“.⁵

Висока профитабилност спекулација на финансијском тржишту довела је до тога да је постало нерентабилно инвестирати у реални сектор економије, поготово у САД где су и највеће могућности улагања на финансијском тржишту, а инвестиције у реални сектор неатрактивне како због скупе радне снаге тако и огромних улагања како би се испоштовали високи еколошки стандарди. Огромне количине новца одливају се из производње и капитал се преусмерава из реалног у финансијски сектор привреде или се сели у друге земље са јефтином радном снагом (и малих социјалних права) и где се не мора улагати у екологију.

Због тога је у САД последњих деценија веома изражен процес деиндустријализације и производња се пребацује у друге државе, пре свега, на Далеки исток где је цена радне снаге и сада чак 35 пута мања него у САД. Временом су Американци овај регион претворили у своју фабрику, а себе у чудовишног потрошача.⁶ Увозећи огромну количине роба САД ствара и велики спољнотрговински дефицит који покривају емисијом долара и доларских хартија од вредности, које са своје стране добрим делом апсорбују исте те земље које због великог извоза роба у САД, остварују суфицит спољнотрговинског биланса, повећавајући сопствене девизне резерве ко-

5 „Вредност трансакција над финансијским дериватима, како се дискретно назива модерна спекулација, повећана је са мање од хиљаду милијарди долара почетком 80-их на милион и четиристотине хиљада милијарди долара, двадесет и пет година касније, што је пораст у односу 1 према 1.400.“ (Боне – Радовић, „Жртвени јарац са Алпа“, НИИ, 07.05.2009)

6 *Нуриел Рубини*, професор Штернове пословне школе у Њујорку, један од ретких економиста који је предвидео садашњу светску кризу, недавно је (21.01.2010) на Азијском економском форуму у Хонг Конгу изнео податак да заједно 2,2 милијарде Кинеза и Индијаца конзумирају само шестину потрошње 300 милиона Американаца. Другим речима, потрошња једног Американаца 44 пута већа него потрошња једног Индуса или Кинеза. (Видети: <http://www.roubini.com/roubini-monitor/258312>).

Садашња ситуација веома је слична ситуацији која је постојала при крају британске империје, када је Махатма Ганди рекао: *када би ми трошили као Велика Британија онда би Индија, са својим огромним становништвом, брзо - као скакавци - појела цео свет.*

је опет држе, добрим делом, у доларима или их пласирају у доларске хартије од вредности.

Али са деиндустријализацијом радна места су се такође селила из САД и код Американаца више не долази до значајнијег раста плата. Просечне плате у САД већ дуги низ година стагнирају (тако су у периоду 2000-2007. година плате расле по годишњој стопи од само 0,01%) па су људи присиљени да се задужују, поготово што су многи издаци осетно порасли (трошкови здравствених услуга у истом периоду порасли су за 68%). Економија САД је и постројена на великој и брзо растућој потрошњи и без велике потрошње она не би могла да функционише на начин како је то чинила деценијама пре тога, те је било тешко претпоставити да би се Американци једноставно помирили са ограничавањем своје велике и стално растуће потрошње.

Било је неопходно додатно стимулисати потрошњу што је чињено на разне начине, а пре свега преко јефтиних и лако доступних кредита који су се нудили грађанима САД. Већ три деценије постоји тенденције сталног снижења каматне стопе од стране централне банке САД. Каматна стопа централне банке САД показује сталну тенденцију смањења од почетка 80-их година прошлог века (када је износила скоро 20%) да би у јуну 2003. године постепено дошла до 1% и на том нивоу се задржала више од годину дана). Осим јефтиним кредитима велика потрошња становништва је у великој мери подстицана и веома „либералним“ условима под којима су се кредити одобравали, а што се лепо може видети на примеру хипотекарних кредита који су и били један од „окидача“ актуелне кризе.

У САД је 1977. године донет CRA закон (*Community Reinvestment Act*)⁷ који је имао за циљ свеобухватније обезбеђење кредитних потреба грађана. Овај закон је доживео многе

7 Поред овог закона (поготово после амандманима на њега донетим средином 90-их година прошлог столећа) хипотекарној кризи у САД допринела је и одлука из 1999. година којом је укинут GSA закон (*Glass-Steagall Act*) из 1933. године и избрисана разлика између пословних и инвестиционих банака, те уведена потпуна либерализација која је пословним банкама дозволила да се баве берзанским операцијама, чиме су омогућене додатне неконтролисане спекулације. Тако је створена клима за настанак софистицираних финансијских инструмената, који нису ништа друго него опклада, односно коцкање у казину.

промене и амандмане (1989, 1992, 1994) којима су банке биле охрабриване да одобравају кредите грађанима са ниским и средњим приходима како би и ови слојеви становништва обезбедили себи „кров над главом“. Године 1995. донет је можда и најзначајнији амандман на овај закон којим је омогућена такозвана секјуритизација стамбених кредита и продаја хартија од вредности створених по том основу.

Измењеном финансијском регулативом у САД омогућено је банкама да одобравају и грађанима (који не испуњавају стандардне банкарске критеријуме кредитне способности) такозване сабпрајм (*subprime*)⁸ кредите уз променљиве каматне стопе. Ови кредити су често одобравани и без било каквог учешћа зајмопримца (при узимању кредита) и са значајним грејс периодима враћања (одложени почетак отплате кредита). Те мере као и константно смањење каматних стопа довели су до огромног раста хипотекарних кредита који у периоду после 2000. године бележе просечан годишњи раст од 10%. Број власника некретнина у САД константно је растао и 2005. године достигао скоро 70% укупне популације. Све до средине 90-их година прошлог века цене некретнина су расле само у висини стопе инфлације, да би оне у периоду 1998-2006. година порасле за око 150%,⁹ што је на ово тржиште привукло велики број спекуланата. То је било подстакнуто и пореском регулативом којом је у овој области укинут порез на капиталну добит.

У условима стагнације плата у САД, те значајног пораста цена хране и нафте, 2007. године долази до озбиљних потешкоћа при отплати изузетно великог броја хипотекарних кредита. Поготово што су знатно порасле и камате на ове кредите са 4% у 2005. години на 20% крајем 2007. године.¹⁰ Укупан износ хипотекарних кредита у САД (према мартовском – 2009 – издању *The Wall Street Journal*) премашио је износ од 10.000 милијарди долара. Због немогућности отплате

8 Сабпрајм (другоразредни) кредити се одобравају клијентима са лошим кредитним рејтингом, односно онима који имају ниска и нередовна примања и лошу кредитну историју (кашњење у отплати ранији узети кредити). Због тога су каматне стопе више него у случају „приме“ клијената који имају добар кредитни рејтинг.

9 Thomas Wood, *Meltdown*, Regnery Publishing, 2009.

10 Rene Ricol, *Rapport sur la crise financière au président de la république*, septembre 2008.

кредита, хипотекарни дужници се исељавају из кућа и станова који се нуде на продају, те на тржишту долази до пада цене некретнина. У исто време, спекуланти масовно напуштају ово тржиште, што додатно обара цену некретнина. Само за неколико месеци крајем 2007. године цене некретнина у САД су пале за 17,5%, а у неким савезним државама (Флорида) чак и за 50%.

Али ово је само један (може се рећи, мањи) део проблема. Много већи проблем лежи у чињеници да је вршена такозвана секјуритизација тих стамбених кредита и продаја хартија од вредности створених по том основу. Тако су проблематични стамбени кредити (одобравани грађанима који нису кредитно способни) конвертовани, односно „препаковани“ у хартије од вредности које су биле пласиране на финансијском тржишту. Кроз веома сложен процес секјуритизације (у који је укључен велики број банака, институционалних инвеститора, консалтинг кућа, маркетиншко-рекламних агенција, брокерско-дилерских фирми, рејтинг агенција, осигуравајућих кућа итд) врши се и такозвано побољшање квалитета („оплемењавање“) кредита у односу на квалитет базичне активне на којој се он заснива.

Кључну улогу у овом процесу имале су две федерална (савезне) квази државне корпорације Фани Меј (*Fannie Mae*) и Фреди Мек (*Fredie Mac*)¹¹ које су куповале кредите од банака и вршиле њихово „препакивање“ у хартије од вредности које се пласирају на финансијска тржишта. У исто време продајући те кредите, банке (уместо да чекају прилив средстава по основу отплате хипотекарних кредита у складу са дугорочним роковима доспећа) одмах добијају новац за одобрене кредите и на бази тог прилива могу поново да одобравају нове кредите. То је отварало спиралу све нових и нових кредита и довело до велике кредитне мултипликације, а са друге стране откуп и „препакивање“ тих нових кредита брзо су увећавали масу хартија од вредности емитованих на бази хипотекарних кредита.

Поред тога, продајом хипотекарних кредита банке се ослобађају кредитног ризика (ризика наплате кредита), те и

¹¹ Мада су приватизоване 1970. године, остале су у блиској вези са администрацијом САД и биле од државе издашно спонзорисане.

не морају да воде рачуна коме одобравају хипотекарне кредите пошто ће ризик наплате пренети на купца тих кредита, а то су углавном били Фани Меј и Фреди Мек који су чинили преко 70% секундарног тржишта некретнина у САД. Фани Меј и Фреди Мек су тај ризик („препакивајући“ кредите у хартије од вредности) са себе брзо преносили и дисперзовали на купце хартија од вредности емитованим на бази хипотекарних кредита, поготову што ове хартије кроз процес „оплемењавања“ од највећих рејтинг агенција бивају високо оцењене (најчешће ААА) и још од највећих осигуравајућих кућа (обично највеће међу њима *AIG – American International Group, Inc.*) осигуране од ризика. Продајом хартија од вредности Фани Меј и Фреди Мек купују од банака нове кредите, „препакивају“ их у хартије од вредности и „оплемењене“ их продају по целом свету и тако се спирала наставља и огромни хипотекарни „балон“ ствара из ваздуха, а ризик лоших („токсичних“) кредита пренет је широм света (на све власнике хартија од вредности емитованих на бази ових кредита).

Пошто су цене некретнина константно расле у дужем временском периоду, а сам процес „препакивања“ и „оплемењавања“ одобрених банкарских кредита је био веома компликован за разумевање и пошто су (како оригиналне, тако и препаковане) хартије од вредности од стране рејтинг агенција високо оцењивани, а од осигуравајућих кућа и осигуравани од ризика, створено је уверење да се ради о квалитетним неризичним хартијама од вредности које носе високе приносе. Високи приноси уз константан раст тржишне вредности ових хартија имали су за последицу да сви имаоци ових хартија од вредности у својим билансима стања евидентирали раст активе, а у билансима успеха велике профите.

Књижење високих нереализованих профита (крах хипотекарног тржишта показао је да је раст актива био, у великој мери, „надуван“, те да исказивани – и подељени – профити нису ни постојали), са своје стране представљали су годинама раније (све до краха хипотекарног тржишта) основу за даљи раст цена акција инвеститора који поседују такве хартије од вредности, али и исплату великих менаџерских бонуса, те повећаних дивиденди. У исто време и великој већини грађана (који су традиционално улагали у разне врсте финансијских актива) такође се номинално увећавало богат-

ство и оно је било све више склоно ка повећаној потрошњи. На крају и држава је имала веће приходе од опорезивања због сталног повећања имовине, прихода и потрошње. Тако је све захватио оптимизам као масовна шизофренија, који је у потпуности замаглио слику успешности пословања свих субјеката у овом кругу, где је огромни „балон“ напумпан реално „ни из чега“ давао привидну слику привредног раста.

У условима јефтиних кредита и великог раста вредности финансијских актива дошло је до брзог пада штедње и повећања задуживања становништва, односно становништво је више трошило него што су била његова укупна примања. Створен је такозвани „ефекат богатства“ због сталног раста вредности финансијске aktive са којом су располагала домаћинства, што је код њих стварало лажан осећај благостања и „тупио“ стимулансе ка штедњи. Поред тога, у условима јефтиних кредита и брзо растуће вредности финансијске aktive подстицана је масовна спекулација на финансијском тржишту, што је све више „прегрејавало“ ово тржиште и додатно „надувавало“ балон. Узимајући јефтине кредите и улажући та средства у хартије од вредности на финансијском тржишту било је могуће остварити значајну зараду. Брз раст вредности финансијске aktive и високи приноси на улагања на финансијском тржишту довели су до тога да традиционални инструменти штедње (штедни улози у банкама, конзервативни пензиони фондови и слично) брзо губе на популарности и на финансијском тржишту долази до масовног прилива средстава малих инвеститора.

Историја ранијих берзанских криза показује да управо масовна појава на финансијском тржишту малих и неквалификованих инвеститора означава последњу фазу у расту тржишта, те да се велики и квалификовани инвеститори са тог тржишта тада повлаче.¹² Када прегрејаност финансијског

12 На ову тему у литератури се често наводи један поучан пример из 1929. године. Те године је тада знаменити милијардер Џон П. Морган распродао сву своје акције које је поседовао, непосредно пре пада њихових цена на берзи. Због тога је позван на саслушање пред комисију Конгреса САД. Чланове комисије је интересовало да ли је Џон П. Морган располагао неким инсајдерским информацијама које је могао да искористи, те да све своје акције прода непосредно пред велики пад њихових цена на берзи. Џон П. Морган је члановима комисије објаснио да се он на тај корак одлучио после једног успутног разговора са уличним чистачем обуће чије услуге он годинама ко-

тржишта постане очигледна сви покушавају да продају своје финансијске активе што доводи до брзог и великог пада њихове вредности, слома финансијског тржишта и дубоке светске економске кризе.

Где је излаз из економске кризе ? У тражењу излаза из велике економске кризе са којом смо се данас суочили треба да пођемо од основних узрочника који су до кризе и довели и које је потребно елиминисати. То значи, пре свега, да је неопходно напустити долар као светску резервну валуту и онемогућити емитовање светског новца без реалног покрића. У исто време неопходно је да дође до „издувавања“ балона, те да се онемогућити његово поновно „надувавање“ како би уместо виртуелне имали економију реалних вредности. Због дубине ове економске кризе, али и због отпора моћних (у првом реду, САД), који су до сада имали привилеговану позицију и које се не желе одрећи, нереално је очекивати да ће то бити урађено у кратком временском року и без већих отпора.

Већ неколико година присутна је тенденција да многе земље које имају значајније резерве у доларима покушавају да га се „реше“. То чине доста опрезно и поступно јер уколико би покушале да се у кратком року „отарасе“ долара, његов курс би вртоглаво пао и резерве тих земаља би се у том односу реално обезвредиле. Кина (која има огромне девизне резерве од преко 2.000 милијарди долара) се већ годинама постепено ослобађа долара купујући за њега све што се купити може. Последњих година она у многим земљама по свету (нарочито у Африци) купује велика налазишта нафте и других природних богатстава. Поред тога, од развијених земаља све више закупује модерне технологије и набавља савремену технику. Тако на пример, недавно је Кина купила велики број авиона у Европи, при чему је користила веома интересантну схему. Авионе је купила на кредит, а као средство обезбеђења плаћања у залог је дала доларске хартије од вредности које је имала у свом портфељу. На тај начин Кина

ристи. Једнога јутра док му је чистио обућу улични чистач је упитао Ц. П. Моргана за мишљење како ће се кретати цена акција неке компаније, при знавши му да је он недавно купио нешто њених акција. Одлазећи у офис Џон П. Морган је одлучио да истога дана распрода све своје акције, јер је убеђен да „када на берзу долази улични чистач обуће, професионалац нема ту шта да тражи и са тога тржиште треба одмах одлазити.“

је успела за неколико година да своје резерве (које су биле скоро 100% у доларима) диверзификује тако да сада скоро половину својих резерви држе у злату или другој валути (на пример, еврџ).

Шта ће заменити долар као светску валуту, остаје да се види. Неки предлажу повратак златном стандарду, неки стварању сасвим нове међународне наднационалне валуте (како је то предлагао Кејнс још у Бретон Вудсу 1944, указујући на опасност прихватања националне валуте САД за светску резервну валуту), а неки истовремено предлажу постојање неколико јаких регионалних валута (евро, рубља, јуан и слично).

Будућа економија мора да буде економија реалних вредности. До ње се мора доћи „издувавањем“ огромног балона виртуелне економије, при чему ће добар део финансијских актива да „испари“. Потребно је отписати све „лоше“ активе и избацити из биланса „вредности“ које у суштини то и нису. Али то у исто време значи да ће многи остати са много мањим вредностима актива од оних са којима су рачунали да располажу. Колика је вредност њихових кућа којима су цене стрмоглаво пале, колика је вредност њихових финансијских портфела када су се берзански индекси „обрушили“, колики су њихови пензионери рачуни чија су средства пензионери фондови пласирали на финансијска тржишта – само су нека од болних питања која себи многи постављају и покушавају да израчунају своје нагло осиромашење. Уз то многи су остали и без посла, а осталим запосленим се смањују плате. После деценија када се из године у годину све више и више трошило, сада је потребно смањивати потрошњу.¹³ Све то ће имати велике дугорочне импликације (и то не само економске).

Изложили смо, по нашем мишљењу, основне узроке актуелне економске кризе и дали назнаке могућих мера којима би се они елиминисали. Будући да се ради о глобалној кризи и предузете мере би такође требало да буду глобалне, односно на глобалном нивоу би се морале предузети мере које би довеле до превазилажења кризе. Међутим, на недавно одржаном Самиту Г-8, те Самиту Г-20 (посвећеним глобалној

13 Како се криза не би продубила, упоредо са смањењем потрошње у САД, требало би да дође до повећања потрошње у Кини, али то неће бити лако остварити.

кризи) није било могуће усагласити јединствени став о томе како савладати кризу, те су мере борбе са кризом препуштене појединачним националним државама. То нису успеле да учине ни државе које су регионално интегрисане, као што је то случај са ЕУ. О појединачним антикризним мерама водећих европских држава (В. Британија, Француска и Немачка) писао сам раније,¹⁴ а сада бих се кратко осврнуо на антикризне мере у САД која је и генератор глобалне економске кризе.

Још у току предизборне кампање Барак Обама је истицао да је основни узрок кризе велика дерегулација финансијске сфере и потпуно ослањање на тржиште, те је наговестио веће ангажовање државе како би се криза превазишла. Мере које се предузимају свде се на огромно (до сада више од 1.000 милијарди долара) „упумпавањем“ свежег новца, како би се спасиле велике америчке компаније из (већим делом) финансијског и (мањим делом) реалног сектора, те смањење каматних стопа, како би се додатно подстакла потрошња. Пошто је актуелна криза проузрокована управо вишком новца и ниским каматним стопама, тешко да решење може да буде оно што је био извор проблема. Због тога су ове мере нелогичне и имаће учинак сличан ономе који се постиже гашењем пожара бензином.

Међутим, са становишта интереса САД (бар што се тиче краткорочних, а видећемо како ће то изгледати у дугорочној перспективи) ове мере су логичне и имају за циљ да се (додатним „упумпавањима“) не дозволи значајније „издувавања“ балона, јер би то имало огромне последице, пре свега, по САД и њене грађане, мада нас светска олигархија и њени компрадори¹⁵ широм света убеђују да је то у интересу свих

14 <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/paketi-antikriznih-mera-najznacajnijih-drzava-eu.html>

15 Португалска империја на Истоку почивала је на домаћим посредницима званим *comprados*. Кад су 1842. године Британци добили опијумски рат против Кинеза, исто су тако пронашли домаће «стручњаци» за варварска питања», који су говорили *пиџин-енглески*, да им воде послове на локалном нивоу. Оно по чему су се ови људи издвајали јесте презир које су гајили према своме народу, његовој култури и историји. Постајали су космополите и некритички су прихватили све што је долазило од стране колонизатора. Упорно понављајући да се у земљи ништа добро не може да уради «без спољних притисака» ширили су дефетизам у сопственом народу и афирмисали поданички менталитет, те заговарали старатељство над сопственим народом, а

јер је привреда САД „локомотива“ светске економије, која се мора спашавати по сваку цену, те да ће она потом (брзо опорављена) цео свет повући путем просперитета.¹⁶ Као што сам раније већ нагласио, „издувавањем“ огромног балона највећи део виртуелне економије ће да испари. Услуге (пре свих, финансијске) ће прве да страдају у време „издувавања“ балона, а у САД је већина запослених управо у овом сектору. Сматра се да ће око 50% сектора услуга да „испари“, како због смањења обима посла тако и значајног пада цена које су биле, у великој мери, надуване. У условима велике економске кризе мало коме би у доскорашњем обиму могле да буду доступне фантастично скупе медицинске, адвокатске, маркетиншке, консалтинг, спортске и многе друге услуге, а да не говоримо о огромној суперструктури услуга изграђеној на финансијским спекулацијама.

Ове антикризне мере имају задатак да што пре „закрпе балон“ и да се, уз неке козметичке корекције, поново ради по старом, док се не пронађе неко ново – алтернативно решење за економску хегемонију САД, пошто је доларској алхемији дошао крај. Уколико се у томе успе (што није искључено, а на то упућују и знаке да је криза заустављена – балон је успео да буде „закрпљен“ пре него што је до краја „издуван“) онда ће „закрпљени балон“ поново почети да се надувава и на њему ће се у скорој будућности појавити нова „рупа“ или, што је вероватније, доћи ће до таквог пуцања који ће имати несагледиве последице по цео свет.

себе нудили за посреднике – *стручњаке за варварска питања.*

- 16 Ова аргументација ме подсећа на једну анегдоту коју сам слушао 70-их година прошлог века. Учитељица, сликовито на примеру железничке композиције, деци објашњавао авангардну улогу Савеза комуниста. Локомотива је Савез комуниста, путнички вагони су радни народ, сем последњег вагона у коме су непријатељи народа (дисиденти, критичари, остаци поражених снага – једном речу кочничари друштва) који стално постављају „клипове у точкове“. На следећем часу мали Перица, све лепо понови, наглашавајући да Савез комуниста – авангарда радничке класе, свом снагом (као локомотива) вуче цело друштво у просперитет и светлу будућност, лепо рече и ко се налази у последњем вагону, али на учитељичино потпитање – шта би било да не постоје кочничари ? – он, уместо да каже да би много брже стигли у светлу будућност, рече: Како нас они из локомотиве безглаво возе, да нема оних из задњег вагона који коче сви би брзо отишли у п(ровалију) м(рачну).

Да ли нас историја нечему учи?

Интересантно је да при разматрању актуелне светске економске кризе две чињенице нису предмет озбиљнијих истраживања. Прво, епигентри обе велике економске кризе биле у САД, одакле се криза проширила на остали део света и друго, економска политика која је довела до ових криза заснивала се на веровању у апсолутну ефикасност „невидљиве“ руке тржишта, односно саморегулишућег *laissez-faire* тржишта.

Познати амерички економиста Џон Кенет Галбрајт је 1955. године написао књигу „*Велики крах 1929 године*“¹⁷ која се од тада непрекидно објављује у великим тиражима и сматра се класичним економским бестселером. На почетку књиге Џ. К. Галбрајт цитира део из последњег обраћања нацији 30-ог председника САД (1923-1929) Калвина Кулица пред Конгресом у децембру 1928. године (само пар месеци пред берзански крах), у коме он између осталог каже: „*Ни један Конгрес у историји САД, анализирајући стање нације, није се суочио са тако изванредним перспективама, као што је то случај сада. Ми се налазимо у периоду најдужег периода процвата.*“ Председник је уверавао конгресмене да они као и цела нација могу „*са задовољством оценили садашњост и са оптимизмом гледати у будућност.*“ Насупрот једној од најдревнијих америчких традиција, он је решио да све заслуге не припише само својој администрацији, истичући да „*главни извор таквог огромног благостања јесте радиност и карактер америчког народа.*“

У наставку Џ. К. Галбрајт пише: „*Једну чињеницу у двадесетим годинама морао је да примети чак и Кулиц. Она је у директној вези са америчким народом, о чијем карактеру говори са хвалоспевима. Упоредо са позитивним карактеристикама, америчком народу је такође својствена неумерена тежња брзом богаћењу уз улагање минималних напора. Прво снажно сведочанство те црте карактера демонстрирано је у Флориди средином 1920-их година када је дошло до правог бума некретнина. Флоридска грозница имала је све елементе класичног спекулативног балона.*“ Џ. К. Галбрајт је предвидео да до кризе сличне оној из 30-их година може да

17 John Kenneth Galbraith, *The Great Crash 1929*, New York, 1955.

дође пишући да „шансе на понављање спекулативних оргија су прилично велике. Нико не сумња да је амерички народ као и раније подложан спекулативним активностима.“ На крају Џ. К. Галбрајт, између осталог, констатује: „Друштво, које је преокупирано искључиво питањима богаћења, има прилично мрачне перспективе.“

Економска политика која је довела до обе велике економске кризе била је утемељена на веровању у апсолутну ефикасност „невидљиве“ руке тржишта, односно саморегулишућег *laissez-faire* тржишта. Чинило се да је криза из 30-их година прошлог века распршила илузију либералног капитализма о функционисању „невидљиве“ руке тржишта, али је последња *laissez-faire* инкарнација – неолиберализам довео до актуелне светске кризе.¹⁸

Нобеловац Џозеф Стиглиц свој текст (јул 2008) под насловом „Крај неолиберализма“¹⁹ почиње следећим речима: „Свет није био милосрдан према неолиберализму, том бућкуришу идеја, базираном на претпоставци фундаменталиста да тржиште, као саморегулирајући систем, ефикасно расподељује ресурсе и одлично служи интересима друштва. Управо тај тржишни фундаментализам лежи у основи теcherизма, реганомике и такозваног „Вашигтонског договора“ и његове оријентације на приватизацију, либерализацију и независност централне банке која концентрише своју пажњу искључиво на инфлацију. Четврт века земље у развоју су се међусобно такмичиле и неуспеси су очигледни: земље које су се придржавале политике неолиберализма изгубиле су трку...“ На крају Џ. Стиглиц закључује: „Неолиберални тржишни фундаментализам је увек био политичка доктри-

18 Поред много заједничког, разлика између класичног либерализма и неолиберализма огледа се у томе што је либерализам био идеологија националне буржоазије која је инсистирала на принципима индивидуалних слобода и владавине права на нивоу националне државе, била донекле укореењена у сопственом народу, те није могла да буде потпуно индиферентна на социјалну заштиту сопственог народа. С друге стране, носиоц неолибералне идеје јесте транснационална буржоазија, која није укореењена у социјалним структурама националних друштава и формира посебно наднационално друштво – светску олигархију, која инсистира само на економској ефикасности и индиферентна је на праведност, достојанство, социјалну одговорност, заштиту природе и слично.

19 <http://www.project-syndicate.org>

на у служби одређених интереса. Он није никада био потврђен у економској теорији. Сада је јасно да га није потврдила ни историјска пракса. Извлачење поука из тога може да буде зрачак светлости међу згуснутим облацима који су се надвили над глобалном економијом.“

Међутим, питање је да ли је крај неолиберализма и крај идеје о саморегулишућем *laissez-faire* тржишту или ће се ова идеја појавити и некој новој инкарнацији. Многи аутори²⁰ у свету сматрају да је фашизам директан и нужан производ либералног капитализма. Такав систем организације друштва (у којем профит, капитал и тржиште постају циљеви сами за себе) човека, са свим његовим дотадашњим функцијама, и тачно одређеним местом у друштву, своди на рад као робу, и немилосрдно и брутално га измешта из дотадашњег положаја који му је пружао самопоштовање, сигурност и социјални статус. Исти аутори сматрају да је слободно тржиште само довело до монопола, с једне стране, те да је, с друге стране, у растуреном и атомизираним друштву хронични страх од неизвесности утицао на психичку нестабилност људи, што је директно гурнуло масе у наручје фашизма.

Српска привреда пре избијања светске економске кризе

Ако анализирамо економску политику и погледамо резултат који су у Србији постигнути до избијање светске економске кризе (средина 2008) године, лако ћемо закључити да се у погрешној економској политици крију фундаментални узроци колапса српске привреде, а светска економска криза их је само показала у јаснијем светлу. Нове власти су убрзо после „српске октобарске револуције“ (2000. године) еуфорично нудили визију савремене демократске Србије у којој ће у кратком периоду (за годину-две) доћи до економског просперитета и осетног раста стандарда становништва. У том циљу организовани су каравани („Србија на добром путу“, „Поносна Србија“) – састављени од владиних економских „експерата“ и „естрадних“ академских економиста – који су

20 Видети: Карл Полањи, *Велика трансформација*, Филип Вишњић, Београд, 2003.

крстарили градовима Србије, а „независна“ средства информисања свему томе давали су огромну медијску потпору.

Невероватно, али истинито, они су ту еуфорију заснивали на економским теоријама (*неокласична*), стратегијама (*неолиберална шок терапија*) и политикама (*Вашигтонски договор*) које су се, у последњој деценији XX века, свуда у свету показале изузетно неуспешним – у свим државама где су примењиване (европске постсоцијалистичке и земље Латинске Америке). Економска политика у Србији од 2000. године вођена је на принципима *Вашигтонског договора*²¹ – неолибералног програма радикалних економских реформи (развијеном од стране *ММФ-а*, *Светске банке* и *администрације САД – Министарства финансија* и *USAID-а*) чији су основни елементи: стабилизација, либерализација и приватизација. Уместо да се посвете изградњи адекватне институционалне инфраструктуре за тржишну привреду, успостављању владавина права и стварању оптималних услови за конкуренцију, наши реформатори су акценат ставили на стабилизацију, либерализацију и приватизацију.²²

Стабилизацију су, углавном, свели на стабилан курс динара, односно политику прецењеног курса динара која »покупљује«²³ домаћу робу на иностраном тржишту и дестимулише извоз, а подстиче увоз пошто страна роба постаје »јефтинија«. У таквој ситуацији скоро да било какав извоз постаје нерентабилан, а увоз економски веома атрактиван,

21 *Вашигтонски договор* у суштини представља „лепо упаковани“ кодификован програм економског неоколонијализма који се реализује у интересу крупног капитала (пре свега, великих транснационалних компанија) који има огромну финансијску моћ и настоји да у сиромашним земљама обликује политички и медијски простор и усмерава економску политику према својим интересима, те онемогући сваку критику. Видети детаљније књигу: Јован Б. Душанић: *Washington consensus – кодификовани програм економског неоколонијализма*, Београд, 2007.

22 Требало је да реформе буду конципиране и спроведене од стране аутентичне националне елите у интересу државе и већине њених грађана, а не од оних који ће прихватити (већ готове) програме развијене у иностранству и који ће, при спровођењу тих програма, полазити и од политичко-коњукурних обзира (очувања власти, додварања светским моћницима и слично), те личних и интереса светске олигархије или новонастале домаће олигархије (састављене, добрим делом, и од полукриминалних и криминалних делова друштва и корумпираних високих државних чиновника).

што доводи до раста спољнотрговинског дефицита и »гушења« домаће производње.

Радикалном либерализацијом која је спроведена одмах на почетку ДОС-ове власти допринела је додатном »гушењу« домаће производње пошто је просечна увозна царинска стопа сведена на једноцифрену (просечне увозне царинске стопе смањене су, у кратком року, са 14,5 на само 4,5 одсто), а укинута су и готово сва ванцаринска ограничења.

Стабилизација и либерализација, како су спровођене у Србији, довеле су до »гушењем« домаће производње и обраћа вредност наших предузећа која, у условима масовне приватизације, прелазе у руке нових власника по изузетно ниским ценама, па су, једним делом, у праву и они који говоре о распродаји државне имовине. Поред тога, наши реформатори су се определили за модел приватизације продајом у коме се остварени приходи, углавном, не користе за привредни развој него за текућу буџетску потрошњу.

Погледајмо сада какви су резултати забележени у Србији до избијање светске економске кризе (средина 2008) године, вођењем овакве економске политике. До тада је већина државне (друштвене) имовине је распродана и најатрактивнији део (такозвано „*породично сребро*“) је прешао у руке странаца, а спољни дуг (и поред отписа од 4,7 милијарди долара) значајно је повећан. Србија је забележила девизни прилив од преко 30 милијарди долара само по основу приватизациони прихода и нових задуживања у иностранству.²³ Приближно исти износ прилива забележен је по основу девизних дознака (грађана) из иностранства. Тај прилив је, уместо у развој привреде, највећим делом био усмерен у потрошњу. У свим годинама од 2001. потрошња је у Србији већа од БДП-а (једноставно речено више трошимо него што стварамо). Тако је у 2006. години потрошња била за невероватних 35% већа од БДП-а.²⁴ Држава се годинама понаша као сеоски бећар који ништа озбиљно не ради и живи од тога што распродаје

23 Спољни дуг, који је крајем 2000. године износио мање од 11 милијарди долара (и поред отписа 4,7 милијарди долара) већ је у 2008. години достигао 30 милијарди долара.

24 Млађен Ковачевић, „Реалне и виртуелне економске перформансе Србије у периоду 2000-2007. године“ Зборник: *Текућа привредна кретања, економска политика и структурне промене у Србији 2007/2008.*, Научно друштво економиста и Економски факултет, Београд, 2008.

очевину (приватизација) и задужује се код комшија (инокредити).²⁵

Проблем наших реформатора састоји се и у томе што они не схватају да се развој не може подстаћи већом потрошњом, поготово не потрошњом роба из увоза, као што је то случај у Србији. Искуство земаља које су успешно модернизовале своје привреде показује да су они радили супротно – подстицали су штедњу. Један од важнијих елемената успешног развоја Јапана (после Другог светског рата) и земаља Југоисточне Азије (последњих деценија) јесте стратегије развоја која се ослањала на марљивост грађана, малу личну и заједничку потрошњу и високу стопу штедње. Поред тога, раст се поспешивао и подцењивањем вредности домаћег новца, заштитом домаћих произвођача, добрим образовним системом и постизање консензуса кроз препознавање колективног интереса. Сличним моделом развоја Кина последње две деценије 85% инвестиција финансира из домаће штедње (15% отпада на стране инвестиције) и годинама бележи двоцифрене стопе раста.

Али у Србији „мали интерес да подстичу штедњу имају овдашњи реформатори и мисионари. Повећање штедње код сиромашног и у свему потребитог народа не може се извести без јачања националног духа, без крупне државне визије, без снажења националног самопоуздања. Дакле, без неког облика национализма, А српски национализам је кључни баук у идеологији овдашњих реформатора и мисионара, као што је борба против њега кључни разлог њиховог постојања“.²⁶ О каквој државној визији и снажењу националног самопоуздања може да се говори када први на изборној листи «За европску Србију – Борис Тадић» у листу Политика (23.03.2007) каже да „Никакав завет предака, никаква обавеза за потомство не могу да оправдају то што ће човек протрачити свој живот онако како траже преци или онако како он мисли да ће тражити потомци. Ми немамо право ни због чега, понављам, ни због чега, да људима угрожавамо нормалан, сигуран, бољи

25 Оваква „бећарска економија“ ослоњена је на само три потпорна стуба – три ПС: продај својину, позајмљуј свуда и потроши све (или једноставније три П: продај-позајми-потроши).

26 Слободан Антонић, *Елита, грађанство и слаба држава*, Службени гласник, Београд, 2006.

живот... Цела историја је саздана на неправдама, увек су јачи тлачили слабије... Ми смо суочени са тим прагматизмом великих сила или прагматизмом моћи који је у стању да наметне међународне односе.“

Као што смо већ истакли великом спољнотрговинском либерализацијом и политиком прецењеног курса динара де-стимулише се извоз, а подстиче увоз и »гуши«²⁷ домаћа производња. Спољнотрговински дефицит који је у Србија до 2000. био мањи од 2 милијарде долара годишње у првој половини 2008. години износи месечно више од једне милијарде долара,²⁷ а индустријска производња у 2007. години је за 4% мања него 1998. године – у време економских санкција.

Према подацима Републичког завода за статистику Србије годишњи раст БДП-а кретао се у периоду 2001-2007. година од 2,5 до 8,4% што је на нивоу просека других земаља у транзицији. Према подацима Европске банке за обнову и развој (www.ebrd.com), у периоду 2000-2007. година, од 29 земаља у транзицији – 14 земаља је имало виши, а 3 земље сличан раст БДП као Србија. Овакав раст БДП-а је више него скроман,²⁸ имајући у виду: изузетно ниску статистичку основу са које се стартовало после великог пада БДП-а у 90-им годинама (због распада земље, огромних издатака везаних за ратове вођене у окружењу и прихват стотина хиљада избеглица, уништавања привреде неоправданим економским санкцијама и НАТО агресијом итд), великих девизних прилива (кроз приватизацију и нова задужења), те скидање економских санкција и нормализације односа са светом.

Много бољи показатељ успешности економске политике од раста БДП-а јесте податак о броју запослених, а према званичним подацима Републичког завода за статистику број

27 Према подацима Републичког завода за статистику спољнотрговински дефицит износио је у 2001. години 2,54 милијарде долара, 2002 – 3,54, 2003 – 4,72, 2004 – 7,23, 2005 – 5,98, 2006 – 6,74, 2007 – 9,73 и 2008. години 11,90 милијарди долара.

28 Поред тога, и сама структура раста БДП-а показује да са 80% у том расту учествују сектори трговине, саобраћаја и финансијског посредовања – сектори који се по својој природи на јављају моторима раста и самим тим не обезбеђују стабилан дугорочан и одржив економски раст. Циник би рекао: мада је домаћа производња добрим делом »угушена«, БДП расте из године у годину јер велике количине увозних роба треба довести (раст саобраћаја), продати (раст трговине), а становништву масовно одобравати кредите да би се увозна роба могла куповати (раст финансијског сектора).

запослених у Србији је 2007. године (2,002.344) и у апсолутном износу мањи него 2001. године (2,101.668).

Истина да је инфлација од 40%, колико је износила у 2001. години, у наредним годинама смањивана и у 2007. години сведена је на око 10%. Међутим, тешко је сматрати и то неким успехом пошто се Србија на листи Светског економског форума,²⁹ сачињеној по висини инфлације у 2007. години, налази на неславном 124. месту од укупно 131 рангиране земље.

Суочавање српска привреда са светском економском кризом

И поред неодговорне економске политике, ситуација у Србији пред избијање светске економске кризе није изгледала (на први – површан – поглед) лоша и такво стање могло је да се настави и следећу годину-две (преостајала је још продаја Телекома, ЕПС-а, Галенике, ЈАТ-а, Аеродрома, осигуравајућих кућа, војне имовине ...), а онда би наступио период када се не би имало шта продавати, а због брзо растућег спољњег дуга ни додатно задуживати у иностранству и тада би неминовно дошао крај лагодном бећарском животу. Светском финансијском кризом само је допринела да се већ сада (а не кроз годину-две) суочимо са неминовном суровом реалношћу српска привреда која је резултат, пре свега, погрешне економске политике коју годинама спроводе наши реформатори. Због глобалне економске кризе, приватизација преостале имовине представљаће пре чин распродаје него продаје, уколико уопште буде заинтересованих купаца за њу. То потврђује и недавна неуспела приватизација ЈАТ-а.

Ма колико то на први поглед изгледало парадоксално, стање српске привреде у моменту избијања светске економске кризе је теже него 2000. године, и то не само што је, у међувремену, држава (рас)продала огромну имовину, додатно се задужила у иностранству и по тој основи огроман прилив девизних средства усмерила, пре свега, у текућу потрошњу, без значајнијег ефекта на привредни раст. Разлог томе налази се и у следећем. Прво, после пада једног неуспешног режи-

29 World Economic Forum (2007), *Global Competitiveness Report*, New York and Geneva

ма постојала је велика народна енергија која се могла каналисати ка истинској модернизацији Србије, а коју је тешко спровести уколико се за њу не може да придобије велики део сопствених грађана који ће бити убеђен да се реформе спроведе у њиховом интересу.³⁰ Друго, крај XX и почетак XXI века био је период динамичне светске економске конјунктуре и експанзије, а сада се светска привреда налази у озбиљној економској кризи, што ће се неповољно одразити и на српску привреду. И треће, погрешном политиком транзиције не само да је пропуштено драгоцено време него су учињена и озбиљна погоршања у многим сегментима наше привреде.

Светска економска криза добро је дошла нашим реформаторима који покушавају да све економске проблеме српске привреде објашњавају искључиво њоме и тако за себе прибаве лажни алиби. Сада, на почетку 2010. године, владини економски «реформатори» нас убеђују да је светска економска криза иза нас, да нам предстоји период опоравка, те да је, захваљујући адекватним мерама које су они благовремено предузели, српска привреда забележила мањи пад него многе друге – па чак и много развијеније од Србије – земље.

Међутим, крајем 2009. године група словеначких економиста на челу са проф. др Јанезом Прашникаром урадила је једно опсежно истраживање о последицама економске кризе

30 Ако погледамо само неке примере земаља које су после Другог светског рата извршиле веома успешно модернизације својих држава можемо видети да су начини реформисања били битно различити од једне до друге земље, те да су на челу модернизације својих држава били како демократске (Лудвиг Ерхард у Немачкој или Џавахарлал Нехру у Индији) тако и ауторитарне личности (Салвадоре Пиноче у Чилеу или Денг Сјаопинг у Кини). Њихове владавине биле су по много чему битно различите, а неки од њих појединачно могу се окривљивати због многих ствари, али им је свима било заједничко то да су били државници, у правом смислу речи, који су волели и добро познавали сопствени народ и државу, те да су се ослонили на аутентичну националну елиту са којом су разрадили оригиналну стратегију (међусобно повезаних мера економског, правног и политичког карактера) којом су достигали постављени циљ модернизације својих држава. Сви већ споменути реформатори, као и носиоци успешних модернизација у другим земљама, имали су широку подршку свога народа, пошто реформе не могу успети уколико за њих не можете да придобијете велики део сопствених грађана који ће бити убеђен да се реформе спроведе у њиховом интересу, а не у интересу крупног капитала и уског слоја домаћих компрадора.

на поједине земље и антикризним мерама појединих влада.³¹ Аутори наводе да је најозбиљнија последица глобалне кризе био изненадни колапс светске трговине, који се догодио између трећег квартала 2008. и другог квартала 2009. године. Пад светске размене био је много већи од пада БДП-а. Због тога су глобалном кризом највише биле погођене земље које су велики извозници и произвођачи роба „са могућности одгођене потрошње“ („*postponeable goods*“) – трајних потрошних и инвестиционих добара. Из података о рецесији које они наводе видимо да је пад БДП-а у другом кварталу 2009. у односу на претходну годину износио у Немачкој 7,1%, у Шведској 7,0%, а у Србији 3,5% и Македонији 1,4%.

Неће бити да су српски економски „експерти“ били много успешнији, у ублажавању последица светске економске кризе, од економских експерата влада Немачке и Шведске, а да су веће умеће, чак и од наших, показали владини економски функционери Македоније, а нарочито Албаније (која је забележила пад БДП-а од само 0,7%). Велики извозници и произвођачи роба „са могућности одгођене потрошње“ (Немачка и Шведска) су због тога имали већи пад БДП-а од земаља (Србија, Македонија, Албанија) које мало извозе и скоро не производе трајна потрошна и инвестициона добра.

Много бољи показатељ успешности економске политике од раста БДП-а јесте пораст броја (не)запослених, а у Србији је у прошлој години дошло до додатног пада (више од 100.000) броја запослених (са 1.999.476 на 1.889.085). Дневни лист *Политика* (28.01.2010) на првој страни доноси текст под насловом „Од 300.000 Нишлија ради свега 43.000“ где у поднаслову пише да „од 43.000 запослених 5.000 ради у производњи, а 38.000 прима плате из буџета.“ То значи да у производњи ради мање од 2% од укупног броја становника Ниша, једног од највећих градова у Србији. Можемо претпостави-

31 Prašnikar, J., Redek, T and Koman, M. 2009. "How are different capitalist systems coping with the current crisis?" In Prašnikar, J. (ed): *How are different capitalist systems coping with the current crisis?* Ljubljana: Časnik Finance, pp. 9-42.

Prašnikar, J., Domadenik, P. and Koman, M. 2009. "Behavior of Firms in Macedonia, Montenegro and Slovenia after Desintegration of Former Yugoslavia." Paper presented at the 2009 Conference on Comparative Analysis of Enterprise Data, Tokyo, October 2-4, 2009.

ти каква је ситуација у мањим градовима истог тог нишког региона и о каквом се безнађу људи тамо налазе. Недељник *НИН* (11.02.2010) пише да је почетком фебруара у општини Црна Трава (истог тог нишког региона) рођена прва беба после 18 месеци.

Из свега до сада реченог јасно је да катастрофално стање у српској привреди последица, пре свега, погрешне економске политике коју годинама спроводе владини економски „експерти“, а светска економска криза само је убрзала и заострила неизбежно суочавање са суровом истином да „бећарска економија“ не може дуго да траје и да увек има трагичан завршетак.

*GLOBAL ECONOMIC CRISIS AS
EXCUSE FOR THE WRONG DOMESTIC
ECONOMIC POLICY*

Summary

Today, when Serbian economy is in collapse, our political and economic elite managing all economic problems as the result of the world crisis, and analysis of our economic reality shows that catastrophic situation in Serbian economy is consequence of wrong economic policy, and that the global economic crisis just accelerated the inevitable confrontation with cruel truth that the accounts for ours irresponsible work, sooner or later, must be paid.

Key words: crisis, Dollar, derivative, speculation.